

વિદ્યાર્થી વાચનમાળા

શ્રેણી : ૮મી
સંપાદક : જયભિખુ

૨૦-૧૬૦

કાવેરીના જળધોધ

લેખક : માધવરાવ ભા. કણિક

વિદ્યાર્થી વાચનમાળા.

છૂટક એક શ્રેણી ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ પાંચ આના વધુ

∴ દશ શ્રેણીના એક સાથે ૩૦-૦-૦ ∴

પહેલી શ્રેણી	બીજી શ્રેણી ૪-૦-૦	ત્રીજી શ્રેણી
૧ શ્રીરામ	૨૧ આચકવિ વાલ્મીકિ	૪૧ મહામુનિ વશિષ્ઠ
૨ શ્રીકૃષ્ણ	૨૨ મુનિરાજ અગસ્ત્ય	૪૨ મદાલસા
૩ ભગવાન છુદ્ધ	૨૩ શકુન્તલા	૪૩ રાજકુમાર ધ્રુવ
૪ ભગવાન મહાવીર	૨૪ દાનેશ્વરી કર્ણ	૪૪ સતી સાવિત્રી
૫ વીર હનુમાન	૨૫ મહારથી અર્જુન	૪૫ દ્રૌપદી
૬ ભડવીર ભીષ્મ	૨૬ વીર અભિમન્યુ	૪૬ વીર વિક્રમ
૭ સતી દમયંતી	૨૭ સાત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર	૪૭ રાજા ભોજ
૮ કથ-દેવયાની	૨૮ ભક્ત પ્રહલાદ	૪૮ કવિ કાલિદાસ
૯ સમ્રાટ અશોક	૨૯ ચૈતેયો	૪૯ વીર દુર્ગાદાસ
૧૦ ચક્રવર્તી ચંદ્રગુપ્ત	૩૦ મહાત્મા પુલસીદાસજી	૫૦ મહારાણા પ્રતાપ
૧૧ રાજા ભટ્ટહરિ	૩૧ ગોપીચંદ	૫૧ સિક્કામનો સપૂત
૧૨ સંત તુકારામ	૩૨ સતી પદ્મિની	૫૨ દાનવીર જગદુ
૧૩ ભક્ત સુરદાસ	૩૩ સ્વામી રામકૃષ્ણ	દુરાજ જયસિંહ
૧૪ નરસિંહ મહેતો	૩૪ સ્વામી	રૂશેઠ
૧૫ મીરાંબાઈ	૩૫ સ્વામી રામતીર્થ	ડત મોતીલાલજી
૧૬ સ્વામી સહજાનંદ	૩૬ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર	૫૬ સરજગદીશચંદ્રભોજ
૧૭ શ્રીદયાનંદ સરસ્વતી	૩૭ પંડિત મદનમોહન	૫૭ શ્રી અરવિંદ દ્વૌપ
૧૮ ભોકમાન્ય ટિળક	માલવીય	૫૮ વીર વિઠ્ઠલભાઈ
૧૯ મહાત્મા ગાંધી	૩૯ સરદાર વલ્લભભાઈ	૫૯ પ્રો. ધોડા કેશવ કવે
૨૦ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર	૪૦ શ્રીમતી સરોજિની	૬૦ શ્રી ઓનીએસન્ટ
	નાયકુ	

કાવેરી

અને તેના જળધોધ

— ૫૫૭૦૫

હિમાલયનાં ઊંચાં ઊંચાં પવિત્ર શૃંગોમાંથી અનેક સરિતાઓ વહે છે; પણ એમાંની ગંગા અને જમના એ આપણી અત્યંત પ્રિય નદીઓ છે. આ નદીઓ પ્રિય હોવાનું કારણ એ છે, કે આપણા દેશનાં મહાન રત્નો ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ, ભગવાન મહાવીર, મહાત્મા બુદ્ધ, પ્રતાપી પાંડવો એ બધાએ એ સરિતાને તીરે ખેલી-કૂદીને, ઉપદેશ આપીને, નદીઓના પ્રદેશમાં વિચરીને પોતાનું પવિત્ર જીવન પૂરું કર્યું છે. “જય જમના મૈયા અને જય ગંગા મૈયા” ની ધર્મગર્જના સાથે, આજે પણ હજારો માનવીઓ એ પવિત્ર નદીઓનાં જલપાન કરવામાં જીવનની સફળતા માને છે. એવી જ એક દક્ષિણ ભારતની મહાન તેજસ્વી અને પવિત્ર સરિતા કાવેરી છે.

દક્ષિણભારતમાં મ્હૈસૂરનું દેશી રાજ્ય આવેલું છે. એના વાયવ્ય કોણમાં કૂર્ગ પ્રાંત છે. એ કૂર્ગ પ્રાંતમાં ખલ્લગિરિ નામનો રણિયામણો પર્વત છે. એ પર્વતમાંથી કાવેરી નદીનો ખળખળ કરતો સુંદર પ્રવાહ વહી નીકળે છે. નદીના જન્મસ્થાનનો અહીંનો દેખાવ અત્યંત સુંદર અને નયનને શાંતિ આપે એવો છે. નીચેની પથરાળ જમીન ઉપરથી ખરફ જેવું ઠંડું, અપૂર્વ મીઠાશવાળું અને કુદરતી રીતે ગળાયેલું પાણી ખળખળાટ કરતું વહી જાય છે. એનો સ્વાદ એવો મધુર છે, કે જે તમે તેનો એક ઘુંટડો પી જાઓ તો છ માસ સુધી એના સ્વાદને ભૂલી ન શકો.

નદી ખલ્લગિરિમાંથી જન્મીને મ્હૈસૂરના પ્રદેશમાં દાખલ થાય છે અને મ્હૈસૂરના સપાટ ઊંચા પ્રદેશો ઉપર ખેલતીકૂદતી, મદ્રાસની મૃદુભૂમિમાં પગલાં માંડતી, ધીમે પગલે આગળ ધસતી, તાંબેર જિલ્લામાં થઈને ખંગાળાના ઉપસાગરમાં આત્મસમર્પણ કરી દે છે.

આ સુંદર અને અતિ મનોહર નદીની એક-

દર લંબાઈ ૪૭૫ માઈલ છે. અને તે ૨૮ હજાર ચોરસ માઈલથી વધારે મોટા ક્ષેત્રને ખેતીને માટે પાણી પૂરું પાડે છે. ઉત્તર હિંદમાં ગંગા જેવી પવિત્ર ગણાય છે; તેવી જ દક્ષિણ ભારતમાં કાવેરી પવિત્ર નદી ગણાય છે. તેમ જ એને “દક્ષિણગંગા” એવું મહાઉપનામ આપવામાં આવ્યું છે. એનો આખો કિનારો રળિયામણો છે અને તેટલો જ તે પવિત્ર મનાય છે.

આ નદીમાંથી સંખ્યાબંધ નહેરો ખોદવામાં આવી છે અને તેથી હજારો વાર જમીન ઉપર એનાં પાણી સરી જઈ ને, લાખો મણ ચોખ્ખા અને બીજાં અનાજ પેદા કરવામાં મદદ કરે છે. આથી કાવેરી દક્ષિણ ભારતની અન્નપૂર્ણા કહેવાય છે.

અન્નપૂર્ણા કાવેરી બ્રહ્મગિરિના પવિત્ર સ્થળેથી જન્મીને સૌથી પહેલો પોતાનો પાલવ કૂર્ગના કાળા પ્રદેશમાં પાથરીને, ટેકરીઓની ગોદમાં વિશ્રામ લેતી જોયે છે. અહો! કેટલો સુંદર એ દેખાવ છે! એકાદ સોનેરી સવારે તમે કૂર્ગની પથરાળ ભૂમિને માથે મુકુટ પેઠે વિરાજતી એકાદ

ટેકરી ઉપર જઈને ઊભા રહો, તો તમને સામેથી સરી આવતાં સોનેરી ફિરણોને ઝીલીને આગળ દોડતી કાવેરી, એકાદ રમતિયાળ કુમારિકા રમતી હોય તેવી દેખાશે.

કૂર્ગ દેશના પથરાળ પાત્ર અને કિનારાની વચ્ચેથી, વીણાના તારો જેમ મંદગતિએ હાલે છે; તેવી મંદગતિએ કાવેરી વહી જાય છે. એના બંને કિનારાઓ એવા જ પથરાળ અને ઊંચા છે અને તેમના ઉપર સુંદર લીલા ઝાડોની મોટી ઘટ્ટા વ્યાપી રહેલી છે. અહીં ચોમાસામાં નદીનો દેખાવ ઘણો જ સુંદર બને છે.

ઉનાળામાં જળ સુકાઈ જાય છે ત્યારે કોઈ પણ સ્થળેથી પગે ચાલીને નદીને આ પારથી પેલે પાર જઈ શકાય છે. ચોમાસામાં જ્યારે વર્ષા ઋતુ મદગળતી મેઘધારાનું લશ્કર લઈને તૂટી પડે છે, ત્યારે પ્રત્યેક સ્થળે નદીની ઊંડાઈ વીસથી ત્રીસ ફૂટ જેટલી હોય છે. આ વિભાગમાં કુદરતની રૂપરાણી સમી બીજી કેટલીક નાની નદીઓ મહારાણી કાવેરીને પોતાનો હિસ્સો આપવા દોડતી આવીને તેને

મળે છે. કાકાબે, કદાનૂર, કુમ્માહોલ, મુટરામુડી, ચીકાહોલ અને સુવર્ણાવતી અથવા હરિંગી એ નદીઓ તેના ઊછળતા પાણી સાથે આવીને કાવેરીમાં પડે છે અને અહીંથી એક મહાનદીના સ્વરૂપે કાવેરી ધસમસતી આગળ વધે છે.

મસ્ત હાથણીના જોડું સ્વરૂપ ધારણ કરીને હવે કાવેરી આગળ વધે છે અને તે ક્રેસરપેટ સ્ટેશનની પાસે આવી પહોંચે છે. અહીં કાવેરીની વિરાટ શક્તિને મહાત્ કરતો અને કુદરત ઉપર માનવી શક્તિના વિજયની શાખ પૂરતો નક્કર પથ્થરનો ભપકાદાર પૂલ બાંધેલો છે. આ પૂલ ૫૧૬ ફૂટ લાંબો છે.

કૂર્ગની કઠણ જમીનમાં વહી વહીને ખડતલ બનેલી કાવેરી, એ શીલાભૂમિથી થાકે છે અને હવે તે મૃદુ ભૂમિને શોધીને તેના ઉપર કીડા કરવા માંગતી હોય તેમ, મ્હેસૂરના રણિયામણા પ્રદેશમાં દાખલ થાય છે. મ્હેસૂર પ્રદેશમાં દાખલ થયા પછી નવા પ્રદેશમાં ધીમે ધીમે સત્તા સ્થાપતા વિજયી ભૂપતિના જેવી આ સરિતા એક સાંકડી

પર્વતોની ખીણોમાંથી વહી જાય છે. અહીં તેનાં પાણીની ઝડપ ૬૦ થી ૮૦ ફૂટ જેટલી છે. નદીના વહેણનો થોડો ભાગ મૃદુ છે. તે પછી પથરાળ જમીનમાં થઈને નદી આગળ ધસે છે. કાવેરીના સુંદર અને ઝડપી પ્રવાહને અહીંની ખડકાળ જમીન વારંવાર ખાળે છે. કિનારો આવો કઠિન છતાં કિનારાની આસપાસ સુંદર ભીનાશવાળા ક્યારાઓ નજરે પડે છે. તેનો દેખાવ જાણે ભગવતી કાવેરીએ લીલો કંદોરો ન પહેર્યો હોય, તેના જેવો દેખાય છે.

ધસમસતી, પ્રબળ વેગથી આગળ જતી અને યુવાનીના ઉન્માદથી ઘેલી બનેલી કાવેરી, પગલે પગલે આગળ વધીને મ્હૈસૂર રાજ્યમાં પથરાય છે. અહીં મ્હૈસૂર રાજ્યે સરિતા સાથે સંગ્રામ માંડ્યો છે. ખારથી વધારે પ્રચંડ પુસ્તાઓ ખાંધીને કાવેરીના પાણીને રોકવામાં આવ્યું છે, અને તેમાંથી મ્હૈસૂરની ભૂમિને લીલીછમ બનાવી દેવા માટે અસંખ્ય નહેરો ખોદવામાં આવી છે. આ નહેરોની લંબાઈ ૬૯૮ માઈલથી વધારે એક

લાખ બાર હજાર એકરથી વધારે વિશાળ ભૂમિ ઉપર કાવેરીનાં અમૃતજળ પથરાય છે. આ નહેરોનાં પાણીની મહેસૂર સરકારને સાત લાખ રૂપિયાથી વધારે આવક થાય છે.

આ નહેર પૈકીની સૌથી સુંદર નહેર ૭૨ માઈલ જેટલી લાંબી છે. બીજી બે મોટામાં મોટી નહેરો ૪૧ માઈલ જેટલી લાંબી છે. આ નહેરોનો આરંભ મહેસૂરના મહારાજ શ્રીમાન ચીકાદેવરાજના સમયમાં એટલે ઈ. સ. ૧૬૭૨ થી ઈ. સ. ૧૭૦૪ સુધીમાં કરવામાં આવ્યો હતો.

કાવેરી નદીનું પ્રશાંત વહેણ મહેસૂર પ્રદેશમાં પચાસેક માઈલના વિસ્તારમાં બે ટાપુઓ સરજે છે: એક શ્રીરંગપટ્ટમ્ અને બીજો શિવસમુદ્રમ્. શ્રીરંગપટ્ટમ્નો ટાપુ ત્રિચીનોપલ્લી જિલ્લામાં દક્ષિણ ઢોળાવ તરફ પૂજનીય ગણાય છે. બંને ટાપુઓ ઉપર પૂલો બાંધવામાં આવ્યા છે. આ પૂલો ભવ્ય, સુંદર અને નક્કર પથ્થરોના થાંભલાઓ ઉપર બાંધાયા છે. વળદેહી આ થાંભલાઓ અજિત યોદ્ધા સમા નદીના ખડકાળ પાત્રમાં ઊભા છે.

શ્રીરંગપટ્ટમ્નો પૂલ ૧૪૦૦ ફૂટ લાંબો છે અને તેને વેલેસ્કી પુલ નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ પૂલ હિંદમાં શ્રી. વેલેસ્કી ગવર્નર પદે હતા ત્યારે એટલે ઈ. સ. ૧૮૦૩ અને ઈ.સ. ૧૮૦૪ ની વચ્ચે બાંધાયો હતો. મ્હેસૂરના સુવિખ્યાત દીવાન શ્રી. પુરણેયાની કારકીર્દિમાં આ મહાન કાર્ય પાર પાડવામાં આવ્યું હતું.

શિવસમુદ્રમ્નો પૂલ ૧૫૮૦ ફૂટ લાંબો છે, અને તેને મદ્રાસ ઇલાકાના ગવર્નર લુશીંગ્ટનના નામ ઉપરથી લુશીંગ્ટન પૂલ કહેવામાં આવે છે. આ પૂલ ઈ. સ. ૧૮૩૦થી ઈ. સ. ૧૮૩૨ની વચ્ચે બાંધવામાં આવ્યો હતો. કોઈ ગૌરવશાળી ગૌરવવંતી ભૂપાળની હાથણી, માઝા મૂકીને દોડતી હોય; અને તેને અંકુશમાં લેવા બે વજ્રદેહી મહાવતો અંકુશ લઈને અડગ પગલે ઊભા રહે, તેમ બ્રહ્મકુમારી કાવેરીના વહી જતા પ્રચંડ જળ-રાશિને રોકતા આ બંને પૂલો ભવ્યતા, ઉત્તમતા અને સુંદરતામાં એકબીજા સાથે અપૂર્વ હરીફાઈ કરી રહે છે. પહેલો પૂલ સુંદર છે, પણ પ્રમાણમાં

ખીજે પૂલ વધારે ભવ્ય અને વધારે આકર્ષક લાગે છે. વળી મ્હૈસૂર સ્ટેટ રેલ્વે માટે આ નદી ઉપર યદેતૂર ગામ નજીક ખીજ પાણુ કેટલાક નાના મોટા સુંદર અને દેખાવડા એવા રમણીય પૂલો ખાંધવામાં આવ્યા છે. આ પૂલો નીચેથી ઉનાળામાં શાંત રીતે જળ સરી જતું લાગે છે, પણ ચોમાસામાં એ જ સ્થળેથી રાક્ષસી પ્રવાહો ધસમસતા આગળ વધે છે. ઘણે ભાગે જીન મહિનાના મધ્ય સમયથી નદીમાં નાની મોટી રેલ આવવી શરૂ થાય છે. આ જલપ્રવાહો ઓગસ્ટના આરંભ સુધી વહેતા રહે છે. ઓક્ટોબર માસમાં પાણીનું ખળ ઘટે છે અને ત્યાર પછીથી એ સ્થળે નદીમાં એટલાં ઓછાં પાણી રહે છે કે તમે પણ કદાચ પગે ચાલીને આ પારથી પેલે પાર જઈ શકો.

અહીંથી ભગવતી કાવેરી, તેની કાયાને એકાદ લાડઘેલી દીકરીની માફક હસતી હુલાવતી આગળ ધસે છે અને એ વિશ્વવિખ્યાત ‘કાવેરીના જલધોધ’ જેની જગતમાં જોડી નથી; એનું સુંદર દશ્ય ખડું કરે છે. કાવેરીના આ જલધોધની

મનોહરતા અને સુંદરતા કલમ વર્ણવી શકે? કદી નહિ! એ સુંદર દેખાવને આખેડુખ રીતે પીંછી આલેખી શકે? જરાય નહિ! ત્યારે એ દશ્યને કેમેરા ઝડપી શકે? તે જરૂર બને. પણ કેમેરાએ ઝડપેલી દશ્યની છબીથી, તમને એ ઘોઘની સુંદરતાનો ખ્યાલ કદી નહિ આવે. કુદરતે આ ઘોઘ પર સૌંદર્યનો સાગર ઠાલવ્યો છે, ભવ્યતાને ભારોભાર વરસાવી મૂકી છે અને સાક્ષાત્ પ્રકૃતિ અહીં જલઘોઘના રૂપમાં જલકીડા કરી રહી છે. કદાચ એ દેખાવ નીચે પ્રમાણે વર્ણવી શકાય:—

શિવસમુદ્રમ્ આગળ આ ભવ્ય ઘોઘ જગતના જીવનને જોઈ ઉપહાસના છાંટણા છાંટતો નિર્મળ - પણે ઊભો છે. અહીં નદીનો પ્રવાહ ઉત્તરપૂર્વ દિશાએ વહે છે અને તેની બે શાખાઓ બને છે. તે પછી બે શાખાઓ રૂપે આગળ વધી ત્રણસો-વીસ ફૂટની ઊંચાઈએથી નદી ઘોઘ રૂપે પડે છે. પ્રથમ ઘોઘને અહીંના લોકો ગંગાચોકીના નામથી ઓળખે છે અને બીજા પૂર્વ તરફના ઘોઘને ભાર ચોકીના નામથી પીછાને છે.

દેવોના બે રક્ષકો જય અને વિજય છે અને દૈત્યોના બે યોદ્ધાઓ શુંભ અને વિશુંભ છે; તેવાજ નાણે ચંડિકા રૂપી મહાશક્તિ કાવેરીના બે મહા સુભટો તે આ બે જલધોધ છે. પાણીના પ્રચંડ પ્રવાહો રાક્ષસી વેગથી ધસી આવી, ભયંકર કાન ફાડી નાખે એવા અવાજો સાથે નીચે આવેલી ખડકાળ જમીન ઉપર પડે છે. એ પછડાવાથી ક્ષીણના વાદળાના ગોટેગોટા બની આકાશમાં ઊડે છે. તેથી અદ્ભુત સુંદરતાભર્યું દૃશ્ય ખડું થાય છે.

આ ક્ષીણના ગોટા માઈલો સુધી આકાશમાં વ્યાપતા, કાવેરીની કીર્તિકથા ગાતા, વાતાવરણના અણુઅણુમાં ફરી વળે છે. પૂર્વ તરફનો ધોધ વર્ષા-ઋતુમાં પા માઈલથી વધારે પહોળા વિસ્તારમાં વ્યાપી જાય છે; ત્યારે અપૂર્વ પ્રાકૃતિક દૃશ્ય નજરે પડે છે. અન્ય ઋતુઓમાં ધોધની મુખ્ય શાખાઓ ધસારાખંધ નીચે વહે છે, ત્યારે તેમની મધ્યનો કેટલોક ભાગ કોરો રહી જાય છે. આથી ધોધ ઘોડનાળ આકારનો બની જાય છે. ધોધ નીચેના પાર ઉપર ત્રણસો વીસ ફૂટની ઊંચાઈએથી આવીને પડે છે.

ત્યાર પછી તે ઘોડનાળ આકારે પાછો ત્રીસ ફૂટ નીચે પડે છે. એ ભાગ પણ ટેકરાવાળા ખડકાળ ઉચ્ચ પ્રદેશનો બનેલો છે. અહીંથી આગળ જતાં ઘોઘની બન્ને શાખાઓ પાછી એક બની જાય છે અને પાછી ઝાડીથી ખીચીખીચ ભરેલી સાંકડી ખીણમાં થઈને એ સંયુક્ત જળપ્રવાહ આગળ ધસે છે. આ જગ્યાનું એક સ્થાન મકેડાટું અથવા “ઘેટાના હોઠ” ને નામે ઓળખાય છે.

શિવસમુદ્રમ્ આગળ જળઘોઘ દ્વારા ઉત્પન્ન થતી પ્રચંડ શક્તિનો યાંત્રિક ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. અહીં હજારો રૂપિયાને ખર્ચે મોટાં યંત્રો ગોઠવવામાં આવ્યાં છે. અને ઘોઘના પ્રચંડ વેગને લીધે જે શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તે શક્તિનો ઉપયોગ વીજળી ઉત્પન્ન કરવાના કાર્યમાં કરવામાં આવે છે. આ સ્થળે ઉત્પન્ન થતી વિદ્યુત્શક્તિનો બહુ જ વિશાળ ક્ષેત્રમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

અહીં એક જંગી શક્તિગૃહ બાંધવામાં આવ્યું છે. તેમાંથી વિદ્યુત્પ્રવાહ કોલરની સોનાની ખાણમાં લઈ જવામાં આવ્યો છે.

શિવાસમુદ્રમ્ નજીક આવેલા આ શક્તિગૃહ-
પાવરહાઉસથી કોલરની મોનાની ખાણુ ૯૨
માઈલ દૂર છે. ત્યાં પ્રચંડ રાક્ષસીયંત્રો ગોઠવ-
વામાં આવ્યાં છે. આ યંત્રો ચલાવવામાં તથા
શહેરમાં હીવા વગેરે સારુ ઉપલું શક્તિગૃહ વિદ્યુત-
શક્તિ પૂરી પાડે છે.

તે ઉપરાંત અહીંથી ૫૯ માઈલને અંતરે બેંગ-
લોર શહેર આવેલું છે. એ બેંગલોર શહેર માટે
જોઈતો વિદ્યુતપ્રવાહ પણ એજ શક્તિગૃહ પૂરું
પાડે છે. ઈ. સ. ૧૯૦૨ના વર્ષમાં આ શક્તિગૃહ-
ચાર હજાર અશ્વશક્તિ જેટલું વિદ્યુતબળ પૂરું પાડતું
હતું. સાંચા કામમાં પુષ્કળ વધારો કર્યા પછી ઈ. સ.
૧૯૦૫માં ૬૫૦૦ અશ્વશક્તિ જેટલું બળ પ્રસ્તુત
જળધોધથી ઉત્પન્ન થયું હતું. તે પછી આજ
સુધીમાં નવા સાંચાકામો ગોઠવાયાં છે અને વધુ અને
વધુ બળ ઉત્પન્ન કરવામાં સફળ પ્રયત્નો થઈ
રહ્યા છે.

ભારતમાં જળધોધથી પ્રચંડ વિદ્યુતશક્તિ
ઉત્પન્ન કરવામાં આવતી હોય, એવું આ એક જ

સ્થળ છે; અને આ વિદ્યુત્પટ્ટમાંથી જે વિદ્યુત્પ્રાપ્તિનો શરૂ થાય છે, તે આખા જગતની વિદ્યુત્પ્રાપ્તિનો માં સૌથી મોટામાં મોટી છે.

કાવેરીને કિનારે યેદાતોર, શ્રીરંગપટ્ટમ્, અને તાલકાડ નામનાં શહેરો આવેલાં છે. યેદાતોર અને શ્રીરંગપટ્ટમ્ જાણીતાં શહેરો છે. તાલકાડ પ્રાચીન કાળમાં બહુ મોટું અને સમૃદ્ધ શહેર હતું, પણ આજે તો તે ખંડેર અવસ્થામાં આવી ગયું છે. કાવેરીના આ પ્રદેશમાં મગરો મોટી સંખ્યામાં જોવામાં આવે છે, પરંતુ તેઓ માછીઓને કવચિતજ ઈન્ત કરે છે. અન્નપૂર્ણા કાવેરીનું પરોપકારનું મહાવ્રત આ મગરો પણ પાળી રહ્યા છે. આ મગરોને પવિત્ર માનવામાં આવે છે અને યેદાતોર અને રામનાથપુર ગામો આગળ તેમને બ્રાહ્મણો અને યાત્રાળુઓ ખાવાનું આપે છે. મગરોને બહાર મળવામાં પ્રવાસીઓને એક જાતની ગમ્મત પડે છે. ઘોઘના વિશાળ પ્રદેશથી અથવા તેની આસપાસથી કાવેરીની અનેક શાખાઓ બને છે.

શિવસમુદ્રના જળધોધ પછીથી કાવેરી મદ્રાસ ઇલાકામાં પ્રવેશ કરે છે, અને મ્હેસૂરની માફક જ જમીનને જળરૂપી અમૃતનો અભિષેક કરતી તે આગળ વધે છે. કોઈમ્મટૂર અને સાલેમ જિલ્લાની ખરાબર વચ્ચેથી વહેતી તે આગળ જાય છે. અહીંથી આગળ વધીને કાવેરી કોઈમ્મટૂર જિલ્લાના અલાંખાડી ગામ પાસે જઈ પહોંચે છે. અહીં નદીના માર્ગમાં એક મોટો વિશાળ ખડક આવે છે. આ ખડકને લોકો “ધુમાડિયો ખડક ” એ નામથી ઓળખે છે અને જળધોધ જેવું જ એક સુંદર દૃશ્ય ત્યાં ખડું થાય છે. નદીનાં પાણી એકદમ ભેરથી આ ખડક ઉપર પડે છે અને તેથી પાણીનાં મોજાં અથવા ધુમાડો ઊછળતો હોય તેવો દેખાવ નજરે પડે છે. પાણી ભેરથી ખડક પર પડે છે, તેથી તેનાં ક્ષીણનાં પ્રચંડ મોજાંઓ ઊછળે છે. તેનો દેખાવ પાણીનો એક અખંડ ફરશ ખીછાવેલો હોય તેવો જ લાગે છે.

ત્રિચીનોપલ્લી નજીકના આ ખડક પાસેથી કાવેરી બે શાખાઓમાં વિભક્ત થઈને આગળ વધે

છે; અને તાંબેર પાસે આવી પહોંચે છે. તાંબેરના આ ડેલ્ટાના પ્રદેશને અહીંની કાવેરીની શાખાઓ ખૂબ પાણી પૂરું પાડે છે. તાંબેરનો આ ડેલ્ટાપ્રદેશ એટલો ફળદ્રુપ છે કે તે દક્ષિણ ભારતનો બગીચો કહેવાય છે. કાવેરીની એક શાખા ઉત્તર તરફ કોલેરૂન નહેરના નામથી ઓળખાય છે. કોલેરૂન ત્યાંથી આગળ વહેતી પૂર્વમાં આવે છે. અહીં પાછી તે કાવેરીના નામથી ઓળખાય છે. મદ્રાસમાં કાવેરીને ત્રણ નાની નદીઓ મળે છે. તેમના નામો ભીવાની, નૌયાલી અને અમરાવતી છે. અરોડ સ્ટેશન પાસે કાવેરી ઉપર બીજે એક સુંદર અને ભવ્ય પૂલ બાંધવામાં આવ્યો છે. આ પૂલ ૧૫૩૬ ફુટ લાંબો છે અને તે નક્કર પાષાણના ચાંબલાઓ ઉપર બાંધેલો છે.

કાવેરી આટલી મોટી નદી છે, બીજી અનેક નદીઓ તેમના પાણીના બહોળા જથ્થા સાથે કાવેરીને મળે છે અને તે દક્ષિણ ભારતની મહા-ગંગા બને છે, છતાં તેમાં પુષ્કળ અંતર સુધી વહાણો ફરતાં નથી. થોડાં ઘણાં વહાણો ફરે છે,

પરંતુ તે વહાણો દ્વારા કાંઈ મોટો વેપાર ચાલતો નથી, માત્ર થોડું ઘણું વાંસકામ વહાણો મારફત વેચવા માટે લઈ જવામાં આવે છે. કોલેડનમાં કેટલાક માઈલો સુધી વેપારી વહાણો ફરી શકે છે અને તેથી થોડો ઘણો વ્યાપાર ચાલે છે.

કાવેરી અને તેને મળનારી બીજી નદીઓ દ્વારા કાવેરી જે પાણી લાવે છે, તેનો ઉપયોગ મ્હૈસુરના વિશાળ પ્રદેશમાં ખેતીના કાર્ય માટે કરવામાં આવે છે અને તેથી સેંકડો એકર જમીનને પાણી મળે છે. તેજ પ્રમાણે મદ્રાસ ઈલાકાના કોઈમ્બટૂર અને ત્રિચીનોપલ્લી જિલ્લામાં પણ એવા જ બહોળા પ્રમાણમાં કાવેરીના પાણીનો ઉપયોગ ખેતીના કાર્ય માટે થાય છે. મ્હૈસૂર અને મદ્રાસના ઉપરોક્ત બે જિલ્લાઓની ખેતીવાડી વિષેની જે જાહેજલાલી દેખાય છે, તે આ કાવેરીની કૃપાનું જ પરિણામ છે. શ્રીરંગપટ્ટમ્ શહેર પાસે જ્યાંથી કાવેરી, કાવેરી અને કોલેડન એવા બે ભાગોમાં વિભક્ત થઈ જાય છે, ત્યાં રેલનાં પાણીનો ધસારો ખૂબ રહે છે અને ત્યાંથી દર સેકન્ડે ૩ લાખ ૧૩

હજાર ધનકૂટ પાણી વહી જાય છે.

કાવેરી નદીમાંથી વહી જતા અખૂટ જલ-
રાશિને રોકીને તેનો ઉપયોગ ખેતીવાડીના
કાર્યમાં કરવાનો કલ્યાણપ્રદ વિચાર પહેલવહેલો.
દક્ષિણના ચૌલવંશના મહારાજાઓને સૂઝ્યો
હતો. અને તેમણે અગિયારમા સૈકામાં કાવેરી
નદીમાંથી એક વિશાળ નહેર ખોદી હતી. આ
નહેર ૧૦૮૦ ફૂટ લાંબી હતી. તેની ઓછામાં
ઓછી પહોળાઈ ૪૦ ફૂટ હતી અને વધારેમાં
વધારે પહોળાઈ ૬૦ ફૂટ જેટલી હતી. આ નહેર
શ્રીરંગપટ્ટનમ નજીક થઈને પસાર થતી હતી અને
તેથી કાવેરી અને કોલેરૂનના પ્રવાહો એક થઈ
શક્યા નહોતા. આમ કરીને કાવેરીનો પ્રવાહ
તાંજેર જિલ્લા તરફ લઈ જવામાં આવ્યો હતો.
આ પ્રયત્ન નહેર હજી પણ અસ્તિત્વમાં છે અને
તે “વડી નહેર” એ નામથી ઓળખાય છે.

મદ્રાસ વિભાગમાં અંગ્રેજી અમલ શરૂ થયા
પછી, અંગ્રેજોએ આ વડી નહેરનો નવેસરથી પુનરુ-
દ્ધાર કર્યો છે અને નહેર ઉપર રાહદારીઓને માટે

એક સુંદર પૂલ બાંધ્યો છે. એ જ ચૌલવંશના રાજાઓએ કાવેરીમાંથી બીજી પણ કેટલીક નહેરો ખાદી હતી, જેમાંની કેટલીક હજી તેમના સ્થાપકોનું નામ જળવતી વિદ્યમાન રહેવા પામી છે. અહીંની કેટલીક નહેરોને લીધે કાવેરીનાં પાણી અન્ય પ્રદેશમાં વહી જતાં હતાં અને તાંજેર વિભાગને જોઈતું પાણી મળતું ન હતું. આથી ગોદાવરી અને કૃષ્ણા નદીનો ડેલ્ટાનો પ્રદેશ, સરકારને જેટલી આવક આપતો હતો; તેટલી આવક કાવેરી નહેર પ્રબંધથી થતી ન હતી.

તાંજેર વિભાગમાં ઈ. સ. ૧૮૦૧માં અંગ્રેજોની સત્તા સ્થપાયા પછી તેમણે આ પ્રશ્ન હાથપર લીધો હતો. અંગ્રેજ એન્જિનિયરોને તેમની તપાસમાં માલમ પડ્યું હતું, કે કાવેરીના પાણીનો મોટો જથ્થો કોલેરન તરફ વહી જાય છે, કારણ કે કાવેરીના પાત્ર કરતાં કોલેરનનું પાત્ર વધારે નીચું છે અને તેનું વહેણ સરળ અને સીધું છે. પાણીનો પ્રવાહ આ પ્રમાણે કોલેરનમાં વહી જવાથી કાવેરીમાંથી

ખોદવામાં આવેલી ખીજ નહેરોમાં પાણી આવી શકતું ન હતું. આ મુશ્કેલી ટાળવાના કાર્યને તેમણે આરંભ કર્યો અને નહેરોમાં વધારેમાં વધારે પાણી આવતું થાય, એ રીતના પ્રયત્નો શરૂ થયા.

વડી નહેરની ઉત્તર બાજુએ એક ખીજ નહેર છે. તે નહેર કોલેરૂન નદીના શિરોભાગ આગળથી પસાર થાય છે. એ નહેરને ફરી ખોદવામાં આવી. આ નહેર ઈ. સ. ૧૮૩૬ અને ૧૮૩૮ની વચ્ચે તૈયાર થઈ ગઈ હતી. આ નહેર ૨૨૫૦ ફુટ લાંબી છે. એ નહેર વાટે કોલેરૂનનાં પાણી હવે કાવેરીમાં જાય છે. એટલે કાવેરીની બધી નહેરોને પાણી મળે છે. આજ પ્રદેશમાં કાવેરીને મળનારી વેનર નદીમાંથી પણ નહેરો ખોદવામાં આવી છે. અહીંથી કાવેરી ઉત્તર પૂર્વ તરફ વહે છે અને વેનર નદી દક્ષિણ પૂર્વ તરફ વહે છે. આ લાંબી અને સુંદર નહેરો, અહીં એવી રીતે પથરાયેલી છે, કે જાણે નીલ વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થયેલા આ પ્રદેશ ઉપર રૂપેરી જાળી ગુંથવામાં આવી ન હોય, તેવું જ દેખાય છે. અહીંથી

આગળ વહીને કાવેરી એક સામાન્ય નદીના રૂપમાં વહીને સમુદ્રને મળે છે.

મદ્રાસ ઈલાકામાં પણ આ નદીના પાણીને હજી મોટા પ્રમાણમાં ખેતરોના ઉપયોગમાં લેવા માટેના પ્રયત્નો શરૂ થયા છે અને તે માટે નવા બાંધકામો ચોજાયાં છે. વિદેશી યાત્રીઓ, જેઓ ભારતનો પ્રવાસ ખેડવા આવેછે; તેઓ કાવેરીના આ નહેર પ્રદેશ અને તેના આ સુંદર જળધોધનાં દર્શન કર્યા વિના કદી રહેતા નથી.

કાવેરીનો જળધોધ જ્યાં પડે છે, ત્યાં સુધી હોડી કે પનાઈમાં જઈ શકાતું નથી, કારણ કે ડૂબી જવાની ધારતી રહે છે. પણ ધોધ આઘેથી જોઈ શકાય છે. કોઈ ભારતવાસીએ તેના જીવનમાં એકવાર પણ ભારતયાત્રા કરીને આ જળધોધનાં દર્શન કર્યાં નથી, તેણે માની લેજે કે કુદરતના એક મહાન અને સુંદર કાર્યને જોવાનું તો દીધું છે.

કાવેરી ‘દક્ષિણની દેવી’ છે, એમ કહીએ તો પણ ચાલે. કારણ કે તેના જ જળથી હજારો વાર જમીનને પાણી મળ્યું છે અને સઘળો પ્રદેશ

રસકસવાળો બન્યો છે. કાવેરી પુરાતન કાળથી જાણીતી હોઈ, તેને પુરાણોએ પણ દક્ષિણ ગંગાનું નામ આપ્યું છે. અગ્નિપુરાણ અને સ્કંધપુરાણ એ આપણા દેશના બે મહાન પ્રાચીન ગ્રંથો છે. તેમાં કાવેરીનું મહાત્મ્ય ગાયું છે.

કાવેરીમાં સ્નાન કરવાથી બધા પાપોનો નાશ થઈને મુક્તિ મળે છે એમ લોકો માને છે અને તે જ માન્યતાને વશ થઈ લાખો હિંદુઓ એમાં પ્રતિવર્ષે સ્નાન કરે છે. ભગમંડળ નામના સ્થળ પાસે જ્યાં કાવેરીને પહેલવહેલી એક નાની નદી મળે છે, ત્યાં ટાલાકાવેરી નામનું સ્થળ છે. અહીં ઘણાં મંદિરો આવેલાં છે અને દર વર્ષે તુલામાસમાં મોટી યાત્રા ભરાય છે. તુલામાસ ઓક્ટોબર નવેમ્બર મહિનામાં આવે છે. આમ કાવેરીહિંદને જળથી અન્ન અને તેના વિશ્વપ્રસિદ્ધ જળધોધથી દર્શનીય સ્થાન તરીકેની કીર્તિ આપી રહી છે.

કેટલાંક સુંદર પુસ્તકો

કામવિજેતા સ્થૂલિલદ્ર	જયલિખ્ખુ	૪-૦-૦
મહર્ષિ મેતારજ	”	૩-૮-૦
વિક્રમાદિત્ય હેમૂ	”	૫-૦-૦
રાજા શ્રીપાલ	”	૦-૮-૦
મગધરાજ	”	છપાય છે.
ભગવાન ઋષભદેવ		છપાય છે.
હેમચંદ્રાચાર્ય	પં. બેચરદાસ	૦-૮-૦
કળિકાળસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્ય	ધૂમકેતુ	૩-૦-૦
પર્યુષણ પર્વનાં વ્યાખ્યાનો	૧-૨-૩	૧-૮-૦
સોલ સતી	ધીરજલાલ ધ. શાહ	૧-૮-૦
બાલ ગ્રંથાવલિ	૧-૨-૩-૪-૫-૬	છપાય છે.
મહાવીર કથા	(સં. ગોપાલદાસ પટેલ)	૨-૮-૦
અર્હનનીતિ		૧-૮-૦
ભરતેશ્વર બાહુબલવૃત્તિ	૧-૨	૫-૦-૦
આર્હતદર્શન દીપિકા		૭-૦-૦

આ ઉપરાંત

જૈનધર્મને લગતાં સંસ્કૃત, પ્રાકૃત,
પ્રતાકાર કે પુસ્તકાકાર ગ્રંથો માટે
નીચેના સરનામે લખો :

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધીસ્તો : અમદાવાદ.

આથી શ્રેણી

- ૬૧ શ્રી યજ્ઞનન
- ૬૨ શ્રી કાર્તિકેય
- ૬૩ ચંદ્રહાસ
- ૬૪ ભક્ત સુધન્વા
- ૬૫ શ્રીહર્ષ
- ૬૬ રસકવિ જગન્નાથ
- ૬૭ ભક્ત નામદેવ
- ૬૮ શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય
- ૬૯ છત્રપતિ શિવાજી
- ૭૦ સમર્થ સ્વામી
રામદાસ
- ૭૧ ચાંદબીબી
- ૭૨ ગુરુ નાનક
- ૭૩ મહાત્મા કબીર
- ૭૪ ગૌરાંગ મહાપ્રભુ
- ૭૫ લાલા લજપતરાય
- ૭૬ શ્રી ચિત્તરંજનદાસ
- ૭૭ શ્રી ત્રિભુવનદાસ
ગજજીર
- ૭૮ શ્રી સુરેન્દ્રનાથ
બેનરજી
- ૭૯ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ
- ૮૦ બાણુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ

પાંચમી શ્રેણી

- ૮૧ પાર્વતી
- ૮૨ શ્રીશંકરાચાર્ય
- ૮૩ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય
- ૮૪ શ્રી માધવાચાર્ય
- ૮૫ શ્રી રામાનુજાચાર્ય
- ૮૬ મહારાજ કુમારપાળી

- ૮૭ ગુરુ ગોવિંદસિંહ
- ૮૮ રણજિતસિંહ
- ૮૯ લક્ષ્મીબાઈ
- ૯૦ શ્રી કેશવચંદ્રસેન
- ૯૧ શ્રી ઇશ્વરચંદ્ર
વિદ્યાસાગર
- ૯૨ મહાદેવ ગોવિંદ
રાનડે
- ૯૩ દાદાભાઈનવરોજી
- ૯૪ શ્રી ગોપાલકૃષ્ણ
ગોખલે
- ૯૫ સ્વામી અદ્વાનંદજી
- ૯૬ શ્રી ગોવર્ધનરામ
- ૯૭ શ્રી જવાહરલાલ
નેહરુ
- ૯૮ સુભાષચંદ્ર બોઝ
- ૯૯ શ્રી સેનગુપ્તા
- ૧૦૦ તારામંડળ

છઠ્ઠી શ્રેણી

- ૧૦૧ મહાદેવી સીતા
- ૧૦૨ નાગાર્જુન
- ૧૦૩ કર્મદેવી અને મેવા-
કની વીરાંગનાઓ
- ૧૦૪ વીર વનરાજ
- ૧૦૫ હૈદરઅલી
- ૧૦૬ મહાકવિ પ્રેમાનંદ
- ૧૦૭ સર ટી. માધવરાવ
- ૧૦૮ જામ રણજીત
- ૧૦૯ ઝંકુભટ્ટજી
- ૧૧૦ શિક્ષી કરમારકર
- ૧૧૧ કવિ દલપતરામ

- ૧૧૨ સ્વ. હાજીમહમ્મદ
- ૧૧૩ વીર લધાલા
- ૧૧૪ સૌંદર્યધામકાશ્મીર
- ૧૧૫ નૈનિતાલ
- ૧૧૬ ઝિરનાર
- ૧૧૭ દારકા
- ૧૧૮ પાટનગર દિલ્હી
- ૧૧૯ મહેસુર
- ૧૨૦ તાજમહાલ

સાતમી શ્રેણી

૪-૦-૦

- ૧૨૧ શ્રી ઋષભદેવ
- ૧૨૨ ગોરક્ષનાથ
- ૧૨૩ વીર કુણાલ
- ૧૨૪ અકબરશાહ
- ૧૨૫ મહામંત્રી મુંગલ
- ૧૨૬ કવિ દમારામ
- ૧૨૭ જયકૃષ્ણ ઈંદ્રજી
- ૧૨૮ શ્રી સયાજીરાવ
ગાયકવાડ
- ૧૨૯ મહાવીરપ્રસાદ
દ્વિવેદી
- ૧૩૦ મહાકવિ નાનાલાલ
- ૧૩૧ પ્રો. રામભૂતિ
- ૧૩૨ અખલગંધારઆન
- ૧૩૩ સૌરઠી સતો
- ૧૩૪ નેપાલ
- ૧૩૫ મહાબળેશ્વર
- ૧૩૬ અમરનાથ
- ૧૩૭ બહરી-કેદારનાથ
- ૧૩૮ કલકત્તા
- ૧૩૯ પાટણુ
- ૧૪૦ અનુપમ ઇશ્વરા

વિદ્યાર્થી વાચન માળા

[પુસ્તિકાઓના સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન]

હક પુસ્તિકાની કી. ૦-૪-૦

આઠમી શ્રેણી ૩-૦-૦	નવમી શ્રેણી ૩-૦-૦	દશમી શ્રેણી ૩-૦-૦
૧૪૧ ગુરુ કતાનય	૧૬૧ શ્રી જ્ઞાનદેવ	૧૮૧ શ્રી એકનાથ
૧૪૨ ઉદયન-વસરાજ	૧૬૨ શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકર	૧૮૨ હજરત મહમ્મદ પયગમ્બર
૧૪૩ મહાત્મા આનંદધન	૧૬૩ ઉપા. યશોવિજયજી	૧૮૩ અસી જરમુસ્ત
૧૪૪ વસ્તુપાલ-તેજપાલ	૧૬૪ વીર બાલાજી	૧૮૪ અહમ્યાબાઈ
૧૪૫ સામળબટ	૧૬૫ નાના રૂઝનવીસ	૧૮૫ ડો. અન્સારી
૧૪૬ કવિ નર્મદ	૧૬૬ શ્રીદિનેન્દ્રલાલરાય	૧૮૬ શ્રી રમેશચંદ્રદત્ત
૧૪૭ વીર સાવરકર	૧૬૭ રાજરામમોહનરાય	૧૮૭ વિજયાલક્ષ્મીપંડિત
૧૪૮ જમશેદજી તાતા	૧૬૮ શ્રી અમૃતલાલહકર	૧૮૮ શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિ
૧૪૯ કવિ કલાપી	૧૬૯ પં. વિષ્ણુદિગંબર	૧૮૯ શ્રી કવિ પદિયાર
૧૫૦ પ્રો. સી. વી. રામન	૧૭૦ શ્રી રામાનંદચેટરજી	૧૯૦ ચિત્રકાર રવિવર્મા
૧૫૧ શાહસોદાગરજમાલ	૧૭૧ ભગવાનલાલ ઈંદ્રજી	૧૯૧ શ્રી સરદાબાજી
૧૫૨ શિલોંગ	૧૭૨ શ્રી પ્રફુલ્લચંદ્ર રાય	૧૯૨ સોરઠના બહારવટિયા
૧૫૩ શ્રીમતી કરતૂરબા	૧૭૩ મો. અણ્ણલ કલામ આઝાદ	૧૯૩ મોતીબાઈ અમીન
૧૫૪ દાહ્યાલીંગ	૧૭૪ શ્રીરાજગોપાલાચારી	૧૯૪ બાણુ
૧૫૫ ઉતાકામંડ	૧૭૫ પાવાગઢ	૧૯૫ શત્રુંઞય
૧૫૬ જગન્નાથપુરી	૧૭૬ રામેશ્વર	૧૯૬ ગોમટેશ્વર
૧૫૭ કાશી	૧૭૭ તારંગા	૧૯૭ અમદાવાદ
૧૫૮ જયપુર	૧૭૮ મુંબઈની ગુફાઓ	૧૯૮ લખનૌ
૧૫૯ હૈદરાબાદ	૧૭૯ આત્રા	૧૯૯ વડોદરા
૧૬૦ કાવેરીના જળધોધ	૧૮૦ અજંતા	૨૦૦ ગીરનાં જંગલો

પ્રકાશક : શંભુલાલ જગશીભાઈ : ગૂર્જર યંચરત્ન કાર્યાલય
ગાંધીરસ્તો : અમદાવાદ.

મુદ્રક : ગોવિંદલાલ જગશીભાઈ : શારદા મુદ્રણાલય
જુમા મસ્જિદ સામે : અમદાવાદ.